

# Retoryka w ujęciu szkolnym – rozumienie pojęcia i użyteczność zastosowania



**Pani Retoryka**  
**fresk z Sankt Florian, Bartolomeo Altomonte (1747)**

# Agenda

1. Retoryka w ujęciu szkolnym – rozumienie pojęcia i użyteczność zastosowania wprowadzenie na podstawie materiałów udostępnionych przez prof. dra hab. P. Zdzisława Jakuba Lichańskiego.
2. Elementy retoryczno – kompozycyjne oraz oratorsko - komunikacyjne w kształceniu polonistycznym.
3. Rozmowa na lekcjach języka polskiego (aktywne słuchanie, zadawanie pytań, uzasadnianie własnego stanowiska) – np. debata oksfordzka.
4. Budowa argumentu i tworzenie planu własnej wypowiedzi według koncepcji P. dr Wioletty Kozak – redaktorki *Informatora egzaminu po 8 klasie*.
5. Eksplikacja tekstu literackiego jako wstęp do analizy i interpretacji, w tym sposób na selekcję informacji.
6. Eksplikacja tekstu literackiego na lekcjach języka polskiego w szkole podstawowej lub ponadpodstawowej – wiązki zadań w zakresie integracji kształcenia literackiego i kulturowego oraz językowego, retoryki, tworzenia wypowiedzi i samokształcenia
7. Uczeń w roli twórcy swobodnego tekstu, recenzenta i redaktora językowego – metoda praktyki pisarskiej.
8. Krasomówcze i oratorskie umiejętności uczniów – ćwiczenia i porady.

# MOTTO

*Retoryka – znakomite władanie słowem,  
zgoła różne od błyskotliwych chwytów efektownych.*

Tadeusz Kotarbiński

*Retoryka przypomina zatem zbiór kamieni przygotowanych i zebranych z myślą o ułożeniu mozaiki. Jaka się ułoży zależy od intencji układającego, od czasu w którym żyje; każdy odciska w niej swe indywidualne piętno.*

Jakub Z. Lichański, *Retoryka od średniowiecza do baroku*

# DLACZEGO MAMY KŁOPOTY Z KOMUNIKACJĄ I POROZUMIENIEM?



Po pierwsze – po prostu retoryka jest nam nieznana, nie jest ona nauczana ani w szkole, ani na uniwersytecie.

Po drugie – nagminnie mieszana jest retoryka ze stylistyką.

Po trzecie – nie pamięta się, iż **retoryka, to teoria tekstu oraz teoria argumentacji oparta na prawdopodobieństwach.**



# Układ mowy / tekstu według założeń Arystotelesa

- *wstęp,*
- *opowiadanie,*
- *dowodzenie,*
- *odparcie argumentów przeciwnika,*
- *zakończenie.*

# **Budowa argumentu i tworzenie planu własnej wypowiedzi**

# | Uzasadnienie tezy/przyjętego stanowiska

Uzasadnienie powinno zawierać logicznie poprawne argumenty (czyli stwierdzenia poparte przykładami) za przyjętym rozwiązaniem problemu oraz odnosić się wnikliwie do wszystkich elementów wymienionych w poleceniu.

## **Uzasadnienie tezy/przyjętego stanowiska**

Sformułowanie stanowiska powinno obejmować wszystkie elementy polecenia, zatem konieczne jest dobre zrozumienie, czego dotyczy temat:

**Wolna wola** człowieka czy **siły** od niego **niezależne** – co przede wszystkim **decyduje o** **ludzkim losie**? Rozważ problem i uzasadnij swoje zdanie, odwołując się do podanego **fragmentu** **„Lalki”**, **całego utworu** Bolesława Prusa oraz **innego tekstu kultury**.

Proszę zaproponować w parach tezę/stanowisko do tematu oraz przywołać argumenty.

# | Tworzenie wypowiedzi. Argumentacja

Argumentować to znaczy **uzasadniać słuszność postawionej tezy**, wspierać ją argumentami (dowodami).

Argument to fakt lub okoliczność przytaczana w komunikacji celem potwierdzenia lub obalenia tezy.

Argumenty dzielimy na:

- ✓ logiczne – oparte na indukcji, dedukcji i analogiach,
- ✓ emocjonalne – odwołujące się do uczuć, ambicji, wiary słuchaczy,
- ✓ rzeczowe – będące konkretnymi faktami, danymi itp.,
- ✓ inne: oparte na doświadczeniu, powszechnej opinii lub wiedzy; autorytetach.

Jakie argumenty można wykorzystać do zaproponowanego tematu.

# | Tworzenie wypowiedzi. Budowa argumentu

## Argument – rozwinięcie – przykład

**Argument** to stwierdzenie uzasadniające lub obalające tezę.

**Przykład** to fakt lub zdarzenie fikcyjne ilustrujące argument, pomagające wyjaśnić jego znaczenie oraz wspierające argumentację.

Wróćmy do tematu i tezy...

**Wolna wola** człowieka czy **siły** od niego **niezależne** – co przede wszystkim **decyduje o ludzkim losie?**

# | Tworzenie wypowiedzi. Budowa argumentu. Przykład

**Argument:** Człowiek sam wybiera sobie pracę.

**Rozwinięcie:** Mamy możliwość wyboru naszego zajęcia. Od nas zależy, czy i czego się uczymy, jaką pracę będziemy wykonywać. Możemy też zmieniać zatrudnienie, jeśli nam nie odpowiada.

**Przykład:** Przykładem takiej postawy jest Wokulski, który zmieniał swoje zajęcia w trakcie życia, także kapitał gromadził, dokonując operacji finansowych na różnych obszarach – a przy swoich talentach miał wiele możliwości wyboru.

# Tworzenie wypowiedzi. Budowa argumentu. Przykład

Są również inne siły, które nieodwracalnie zmieniają życie. Największą, najbardziej zagadkową, **najsilniejszą z nich jest miłość**. Ona uderza niespodziewanie i nie ma sposobu, by się przed nią uchronić. W jej sidła wpadł również Stanisław Wokulski, który bez pamięci zakochał się w Izabeli Łęckiej. Był w stanie zrobić dla niej wszystko [...].

## Legenda:

1. – nawiązane do poprzedniej partii tekstu
2. – widoczny argument, pojawiający się w pracy w porządku narastającym, stopniującym siłę argumentacji
3. – następnie rozwinięcie argumentu
4. – i przykład

# | Uzasadnienie tezy/przyjętego stanowiska

**Temat:** Co decyduje o losie Wokulskiego – wolna wola czy siły od niego niezależne?

**Stanowisko:** Wokulski przede wszystkim sam decyduje o sobie.

**Argument:** Wokulski sam zdecydował o przerwaniu nauki i przystąpieniu do powstania.

# Treści nauczania. Tworzenie wypowiedzi

Klasy IV-VI	Klasy VII i VIII
<p><b>1. Elementy retoryki. Uczeń:</b></p> <ol style="list-style-type: none"><li><b>1) <u>uczestniczy w rozmowie na zadany temat, wydziela jej części, sygnały konstrukcyjne wzmacniające więź między uczestnikami dialogu, tłumaczące sens;</u></b></li><li><b>2) <u>rozdziela argumenty odnoszące się do faktów i logiki oraz odwołujące się do emocji;</u></b></li><li><b>3) <u>tworzy logiczną, semantycznie pełną i uporządkowaną wypowiedź, stosując odpowiednią do danej formy gatunkowej kompozycję i układ graficzny; rozumie rolę akapitów w tworzeniu całości myślowej wypowiedzi;</u></b></li><li><b>4) <u>dokonyuje selekcji informacji;</u></b></li><li><b>5) <u>zna zasady budowania akapitów;</u></b></li><li><b>6) <u>rozdziela i wskazuje środki perswazji, rozumie ich funkcję.</u></b></li></ol>	<p><b>1. Elementy retoryki. Uczeń:</b></p> <ol style="list-style-type: none"><li><b>1) <u>funkcjonalnie wykorzystuje środki retoryczne oraz rozumie ich oddziaływanie na odbiorcę;</u></b></li><li><b>2) <u>tworzy logiczną i uporządkowaną wypowiedź, stosując odpowiednią dla danej formy gatunkowej kompozycję i układ graficzny; rozumie rolę akapitów jako spójnych całości myślowych w tworzeniu wypowiedzi pisemnych oraz stosuje rytm akapitowy (przeplatanie akapitów dłuższych i krótszych);</u></b></li><li><b>3) <u>wykorzystuje znajomość zasad tworzenia tezy i hipotezy oraz argumentów przy tworzeniu rozprawki oraz innych tekstów argumentacyjnych;</u></b></li><li><b>4) <u>odróżnia przykład od argumentu;</u></b></li><li><b>5) <u>przeprowadza wnioskowanie jako element wywodu argumentacyjnego;</u></b></li><li><b>6) <u>zgadza się z cudzymi poglądami lub polemizuje z nimi, uzasadniając własne zdanie;</u></b></li><li><b>7) <u>rozpoznaje i rozdziela środki perswazji i manipulacji w tekstach reklamowych, określa ich funkcję;</u></b></li><li><b>8) <u>rozpoznaje manipulację językową i przeciwstawia jej zasady etyki wypowiedzi.</u></b></li></ol>

# | Tworzenie wypowiedzi. Plan kompozycyjny

**Klasy IV–VI. Mówienie i pisanie. Uczeń:**

3) tworzy plan odtwórczy i twórczy tekstu

**Klasy VII i VIII. Elementy retoryki. Uczeń:**

2) gromadzi i porządkuje materiał rzeczowy potrzebny do tworzenia wypowiedzi; redaguje plan kompozycyjny własnej wypowiedzi

**Plan psychologiczny** to swoista mapa myśli, brulionowy zapis wszystkiego, co kojarzy się z omawianym problemem.

**Plan kompozycyjny** to efekt porządkowania tego wszystkiego, co zawiera plan pierwszy. Polega na wyeliminowaniu nadmiaru materiału, jego poklasyfikowanie, a cechuje go całościowość, hierarchiczność i spójność.

## | Tworzenie wypowiedzi. Akapity

Podstawowym członem tekstu jest cząstka wielkości pośredniej – **akapit** (wyodrębniony graficznie fragment tekstu wyrażający – zazwyczaj – jedną myśl i składający się z powiązanych ze sobą zdań). Tak rozumiany akapit stanowi zasadniczą jednostkę treściową tekstu.

# | Tworzenie wypowiedzi. Rodzaje akapitów

- **Akapity analityczne** – wprowadzają nową myśl, wypowiedzenie tematowe, zawierające stwierdzenie ogólne, które nadaje porządkujący sens bardziej szczegółowym treściom rozwijanym w kolejnych zdaniach.
- **Akapity syntetyczne** – wypowiedzenie tematowe zamieszczone jest na końcu, pełni wówczas rolę wniosku, którego przesłanki zawarte są w rozwinięciu, lub puenty, efektownie zamykającej wywód.
- **Akapity łącznikowe** – nie zawierają nowych myśli, ponieważ służą do spajania większych części tekstu. Mogą również podsumowywać jakieś fragmenty rozważań bądź stanowić wprowadzenie do fragmentów po nich następujących. Są zazwyczaj krótsze od akapitów, które je otaczają.
- **Akapity synonimiczne** także nie zawierają nowych myśli, bo mają na celu sparafrazowanie, przekazanie innymi słowami myśli znajdującej się w akapicie poprzedzającym.

# Akapit analityczny

- Akapity dzielą się na dwa podstawowe rodzaje.
- Najczęściej stosuje się takie, w których główna myśl przedstawiona jest na początku, następnie zostaje ona rozwinięta i zilustrowana – to tzw. **akapit analityczny**.
- Taka budowa odpowiada też właściwej kompozycji wywodu argumentacyjnego: **argument – rozwinięcie – przykład**.
- Przykład typowego akapitu analitycznego:

*Niekiedy historia staje się siłą decydującą o ludzkich losach, ale nawet wtedy niektórzy potrafią zachowywać się zgodnie z własną wolą i przekonaniem. Człowiek czasem znajduje się w takiej sytuacji, w której nie ma wielkiego wpływu na swoje życie, a żyjąc moralnie w normalnym świecie, mógłby zacząć żyć niemoralnie w świecie odwróconego dekalogu, bez norm i zasad. W takiej szczególnej sytuacji znalazł się Gustaw Herling-Grudziński, autor „Innego świata”. W obozie sowieckim, w którym przebywał, większość więźniów, zmuszana do niewolniczej i morderczej pracy zaspokajała jedynie podstawowe potrzeby, nieraz kosztem innych ludzi. Jednak Grudziński prezentuje postawy ludzi, którzy w wyniku niezgody na zło i niemoralność potrafili decydować zgodnie z wolną wolą i przekonaniem. Tak zachowywał się Kostylew, który wolał wybrać śmierć niż uleganie znienawidzonej władzy. Skoro nawet tak szczególne okoliczności nie są w stanie kierować ludzkim losem, gdy ktoś chce pozostać wiernym sobie, to chyba nic nie może zniszczyć wolnej woli człowieka.*

**Główna myśl przedstawiona jest w pierwszym zdaniu, kolejne zdanie to jej rozwinięcie, dalej pojawia się ilustracja argumentu, a na końcu akapit zostaje spuentowany, a zarazem powtórzone zostaje stanowisko autora wobec polecenia.**

# Akapit syntetyczny

W akapicie **syntetycznym** kolejność wywodu zostaje odwrócona: najpierw pojawia się analiza przykładu, po której następuje synteza – wniosek wypływający z rozważań.

Przykład typowego akapitu syntetycznego:

*Tytułowy bohater dramatu Sofoklesa „Król Edyp” również walczy o swój los z siłami od niego niezależnymi. Zna przepowiednię, wieszczącą mu kazirodztwo i ojcobójstwo. Opuszcza Korynt i przybranych rodziców, trafiając do Teb. W drodze wdaje się w sprzeczkę i zabija starszego podróżnego, w Tebach rozwiązuje zagadkę Sfinksa, zostaje królem i mężem Jokasty. Cały czas wydaje mu się, że to on jest panem swego losu – przecież opuścił rodziców żyjących w Koryncie. W końcu prawda wychodzi na jaw – Edyp jest ojcobójcą, kazirodcą i pogrąża się w ostatecznej rozpacz. Nędzę ludzkiego losu podkreśla Chór w Stasimonie IV. Człowiek jest pełen pychy (hybris) i przez to myśli, że może pokonać przeznaczenie. Z dramatu płynie więc nauka: o losie człowieka nie decyduje jego wolna wola, tylko niezależna od niego siła – fatum.*

Autor prowadzi wywód tak, aby wniosek z analizy fragmentu „Króla Edypa” pojawił się jako jego synteza, konkluzja – na końcu; pojawia się tu nawiązanie do akapitu wcześniejszego (słowo „również”); autor także sprawnie przechodzi od analizy do uogólnienia, które pojawia się już w przedostatnim zdaniu akapitu, by na samym końcu sformułować już konkluzję – argument odnoszący się do własnego stanowiska dotyczącego przecież spraw ogólnoludzkich, a nie tylko analizowanego dramatu.

Rozmowa na lekcjach języka polskiego  
(aktywne słuchanie, zadawanie pytań, uzasadnianie  
własnego stanowiska)

# Aktywność poznawcza uczniów na lekcjach

W świetle badań Flandersa aż 2/3 czasu lekcyjnego zajmują pytania dydaktyczne (sprawdzające, odtwarzające wiedzę) i wypowiedzi nauczyciela (tzw. reguła dwóch trzecich). Oznacza to, że uczeń w klasie 30-osobowej ma – teoretycznie – ok. 20 sekund na wyartykułowanie swojej wypowiedzi lub sformułowanie pytania. W praktyce w klasie udziela się ta sama grupa uczniów, aktywnych, przebojowych, elokwentnych.

D. Barnes, *Nauczyciel i uczniowie. Od porozumienia do kształcenia*, Warszawa 1988.



# | Uczeń jako uczestnik dialogu w procesie dydaktycznym

*Rzeczywista rozmowa (...), prawdziwa lekcja (...), prawdziwe, nie zaś płynące z siły nawyku objęcie, prawdziwy, a nie udawany pojedynek – istota tych aktów dopełnia się w jednym czy drugim uczestniku, a nie w obu, nie w ogarniającym wszystkie stworzenia, neutralnym świecie, lecz znajduje ona swój najdokładniejszy sens pomiędzy oboma, niejako w im obu tylko dostępnym wymiarze.*

M. Buber, *Problem człowieka*, Warszawa 1993, s. 29.

## nauczyciel – uczniowie – teksty literackie i inne

Umiejętność **zadawania pytań**, tak by stanowiły motywację do własnych poszukiwań, dążenie do poszukiwania prawdy, pobudzały ciekawość uczniów, stanowi podstawowy warunek zaistnienia dialogu na lekcji.

W podstawie programowej dla klas VII i VIII odpowiada za to zapis w obszarze III. „Tworzenie wypowiedzi” p. 2. „Mówienie i pisanie”: **3) uczeń formułuje pytania do tekstu.**



# | Rozmowa w podstawie programowej

## **Cele kształcenia – wymagania ogólne**

Znajomość wybranych utworów z literatury polskiej i światowej oraz umiejętność mówienia o nich z wykorzystaniem potrzebnej terminologii.

Kształcenie umiejętności porozumiewania się (słuchania, [...] mówienia [...]) w różnych sytuacjach oficjalnych i nieoficjalnych [...].

Rozwijanie wiedzy o elementach składowych wypowiedzi ustnych [...] oraz ich funkcjach w strukturze tekstu i w komunikowaniu się.

Rozwijanie umiejętności wypowiadania się w określonych formach wypowiedzi ustnych [...].

Rozpoznawanie intencji rozmówcy oraz wyrażanie intencji własnych [...].



# O „myślach stojących” i „myślach w ruchu”

Za Sokratesem:

**Myśli stojące** – myśli, które tkwią w umyśle człowieka w sposób nieuświadomiony, czyli dotychczasowe przeświadczenia i nawyki, które zamykały drogę do poznania prawdy.

**Myśli w ruchu** – myślenie krytyczne, obalające dotychczasowe przekonania i tezy rozmówcy.

Sokrates stosował w trakcie przekonywania dwie metody:

1. Elenktyczną – obalającą, polegającą na zbijaniu twierdzeń przeciwnika przez okazywanie ich nieprawdziwości lub niesłuszności
2. Majeutyczną – polegającą na tym, że prowadzący zadawał pytania, mające doprowadzić ucznia do twierdzenia słusznego lub prawdziwego.

Zasada Sokratesa orzeka, że człowiek sam z siebie ma znaleźć odpowiedź na pytanie, co jest jego przeznaczeniem, co jest ostatecznym celem świata, co jest prawdziwe, istniejące samo w sobie i dla siebie, że sam przez siebie dochodzi do prawdy.

B. Myrdzik, *O „myślach stojących” i „myślach w ruchu”, czyli o kształtowaniu umiejętności dialogu i rozmowy*



# Przygotowanie uczniów do dialogu

## Ćwiczenia w budowaniu wypowiedzi we własnym imieniu:

- a) poznawanie wyrażen i zwrotów, które podkreślają wybór i uzasadnienie mówiącego, np. moim zdaniem, sądzę, że, według mnie, w moim odczuciu, wydaje mi się, że...
- b) ćwiczenia w uzasadnianiu wyboru
- c) formułowanie krótkich uzasadnień na tematy bezpośrednio dotyczące uczniów, interesujące ich, wzbudzające emocje
- d) słuchanie uzasadnień kolegów, porównywanie ich wypowiedzi z własnymi.

# Przygotowanie uczniów do dialogu

## Rozpoznawanie cech dialogu:

- a) formalne wyznaczniki zdań pytających (partykuła pytajna, zaimki, znak zapytania)
- b) ćwiczenia w formułowaniu pytań
- c) tworzenie krótkich dialogów sytuacyjnych
- d) stymulowanie uczniów do pełnego wykorzystania językowej sytuacji komunikacji (podtrzymywanie tematu, inspiracje językowe – dostarczanie uczniom brakujących środków językowych)
- e) wskazanie roli pozajęzykowych środków wyrazu.

# Przygotowanie uczniów do dialogu

## Omawiane i ocenianie form językowych charakterystycznych dla dialogu:

- a) ze względu na sytuację i osobę rozmówcy
- b) intencję mówienia
- c) rozpatrywanie relacji między replikami dialogu:
  - można wyjść od improwizacji dramowej na temat sytuacji mówienia zawartych np. we frazeologizmach: mówił jak ślepy o kolorach, mówił jak do ściany, mówił bez ładu i składu
  - mowa dowcipna, poważna, rzeczowa, serdeczna;
  - rozmowa konwencjonalna, gwałtowna, przerywana
  - wciągnąć kogoś do rozmowy, prosić kogoś o rozmowę itp.
  - następnie rozpatrywanie powiązania replik, a także przyczyn zaburzenia zasady kooperacji
  - komunikowanie nie wprost: delikatność, uprzejmość, grzeczność.

# Przygotowanie uczniów do dialogu

## Poznawanie dialogu literackiego i odczytywanie w nim intencji nadawcy:

- a) określanie działań partnerów i ich wzajemnych relacji – np. wywiad z bohaterem, konferencja prasowa itp.
- b) fragment wybranej powieści z dialogami bohaterów. Ćwiczenia dla uczniów: (1) uporządkowanie w logiczną całość, (2) odczytanie intencji każdego bohatera, (3) zrozumienie uczuć i emocji
- c) świat widziany z perspektywy bohatera, np. jestem Anią z Zielonego Wzgórza, jestem Zośką... - próba interpretacji motywów działania postaci
- d) „technika punktów widzenia” – opowiadanie o zdarzeniach z różnych punktów widzenia, np. relacja z najazdu na Soplicowo widziana oczami Sędziego, Telimeny, Klucznika, Hrabiego...
- e) „szukanie pomostów nad przepaścią”, czyli uczenie dialogu negocjacyjnego, np. negocjacja między chłopcami z Placu Broni a Grupą z Ogrodu Botanicznego: (a) ustalenie listy rozbieżności i miejsc wspólnych, (b) próba przekonania do ustępstw, szukanie kompromisów.



# Przygotowanie uczniów do samodzielnego zadawania pytań

**\*\*\* (Nie zostałem wybitnym mężem stanu...)**

**Ewa Lipska**

Nie zostałem wybitnym mężem stanu.  
Nie odkryłem żadnego kontynentu.  
Nie napisałem dzieła  
Które wstrząsnęłoby światem.  
Nawet nie stać mnie było na wielkie morderstwo.  
Nie podpaliłem niczyjego domu  
(to we mnie dom spalono).  
Dla nikogo nie byłem przykładem.  
Ani zły. Ani dobry.  
Niezdolny do miłości i do nienawiści.  
Z brakiem charakteru  
przypiętym do klapy.  
Skazany na przeciętność  
umieram obojętnie.  
Mucha  
która od wielu godzin  
patrzy na mnie tępo  
jest pewnie moim  
*alter ego.*



# Sztuka słuchania



żeby usłyszeć i zrozumieć?



# Słuchanie

**Retoryka jako sztuka mówienia uczy także trudnej sztuki słuchania.** Wytrawny retor jest otwarty na treści komunikatów innych ludzi. To wielka sztuka umieć wysłuchiwać drugiego człowieka, przyjąć względem niego skromną postawę słuchacza. Niewielu potrafi naprawdę wysłuchać innych. **Dominują typy mówców, którzy ufając swej słuszności, nieomyślności i oryginalności sądów nie przyjmują, by inni mogli w koncepcje przez nich zaprezentowane wnieść cokolwiek nowego, lub zgoła odmiennego. Taka postawa może okazać się bardzo niebezpieczna.**

Wysłuchanie racji przeciwnych, propozycji oponenta, koncepcji myślowych zgoła odmiennych...

**wszystko to może okazać się bardzo przydatne w wypracowaniu np. własnej strategii postępowania.**

(dr Ewa Lewandowska – Tarasiuk )

# Skuteczne słuchanie

- Cisza i skupienie na mówcy.
- „Notowanie”: teza, kolejne argumenty, podsumowanie.
- Raczej nie odnotowujemy błędów, ale o nich pamiętamy.
- Skupienie na wypowiedzi, „notowanie” kluczowych dla tematu sformułowań.

# Słuchanie

- Przejrzystość
- Świadoma rezygnacja z „nastrojenia” (Heidegger)
- Otwarcie na cały przekaz
- Koncentracja na logicznych sekwencjach

# Nadawca a Odbiorca

Z uwagi na swoje zainteresowania wypowiedziami, które mają oddziaływać na innych, retoryka nie proponuje teorii języka, lecz teorię dyskursu, czyli tekstu użytego w konkretnej komunikacji. Teorie komunikacji zwykle przyjmują perspektywę nadawcy, czyli autora, który w danym momencie aktywnie kształtuje przekaz. **Odbiorca to rola pasywna:** wszelkie formy językowej reakcji odbiorcy na to, co mówi nadawca, są bowiem ukonkretnione/obecne językowo (i poddane oglądowi badacza) tylko wtedy, gdy odbiorca stanie się nadawcą.

(P. Wilczek, *Retoryka*, PWN 2008)

# Nadawca a Odbiorca

W lingwistycznych modelach komunikacji odbiorca to osoba, która odbiera i rozumie komunikat, czyli – w zależności od terminologii przyjętej w danej teorii – ma go „**odkodować**” z kodu językowego, „**wywnioskować**” jego znaczenie na podstawie przyjętych reguł lub w jakiś sposób **potwierdzić zrozumienie** intencji nadawcy.

(P. Wilczek, *Retoryka*, PWN 2008)

# Najczęstsze błędy:

- przekonanie, że nadawca wie, to co ja,
- widzi świat dokładnie taki sam – filtry percepcyjne,
- że dysponujemy tymi samymi definicjami,
- że już o tym wiele razy mówiłam, więc.....,
- słucham swoimi emocjami,
- mam cel – np. przekonanie do swoich racji,
- nie mam nastawienia do słuchania – nie chcę przyjąć postawy pasywnej,
- chcę wygrać w rozmowie.

# Czego mogę się spodziewać?

- frustracji – „nikt mnie nie rozumie”,
- reakcji obronnych – zamknięcie się nadawcy na kontakt z nami lub atak,
- zbywania – ktoś po raz kolejny z grzeczności udzieli „powierzchownych” odpowiedzi,
- złości – nie mówiłam o tym, ale słuchający przypisał mi swoje oczekiwania. Lepiej w jego obecności milczeć.

# Co pomaga?

- nie moralizuj, nie oceniaj człowieka (!!)
- uważnie wysłuchaj i dopytaj o to, czego nie rozumiałeś,
- nie jesteś wzorcem z Sevres,
- cierpliwie poczekaj na pytanie skierowane do ciebie,
- na koniec powiedz, że to, co usłyszałeś jest dla ciebie ciekawe, że będziesz o tym myśleć.

# Rozeznaj intencje

- niektórzy chcą się tylko „wygadać”,
- inni chcą coś „załatwić”, „ugrać”,
- mogą też mówić pod wpływem jakichś wcześniejszych sytuacji, zranień, uprzedzeń,
- mówienie jest naturalną metodą „testowania” słuchacza, przed ewentualnym kolejnym razem

# Odpowiedzialność obu stron

- zadbanie o spokojną atmosferę,
- wyciszenie emocji – szacunek, ale neutralność,
- nadawca (ten, kogo bardzo staramy się wysłuchać) jest odpowiedzialny za komunikatywny przekaz – to trudna sztuka i czasami może się nie udać,
- słuchający – odkodowuje. Rozumuje zgodnie z koncepcją nadawcy.

# Rozmowa jako retoryczne porozumienie

- „chwila na ochłonięcie” po wypowiedzi
  - możesz powtórzyć ciekawe zdanie,
  - odwołać się do usłyszanych elementów,
- odzwierciedlenie ≠ parafraza, klaryfikacja...
- ✓ Powiedziałaś...(cyt.)..... , jak to rozumiesz?
  - ✓ Zainteresowało mnie..... czy możesz jeszcze coś podobnego mi polecić?
  - ✓ Byłam/nigdy nie byłam w podobnej sytuacji....

# Słuchanie buduje relacje

- daj się poprowadzić w rozmowie,
- traktuj poważnie każdą rozmowę,
- okaż szacunek człowiekowi,
- zawsze możesz zakończyć frazą: „Nie chciałąbym, aby nasza rozmowa przybrała niewłaściwą formę, może na tym zakończymy?”
- poćwicz słuchanie.

Rafael, *Szkoła ateńska*



# Czego nauczyli nas starożytni retorzy?

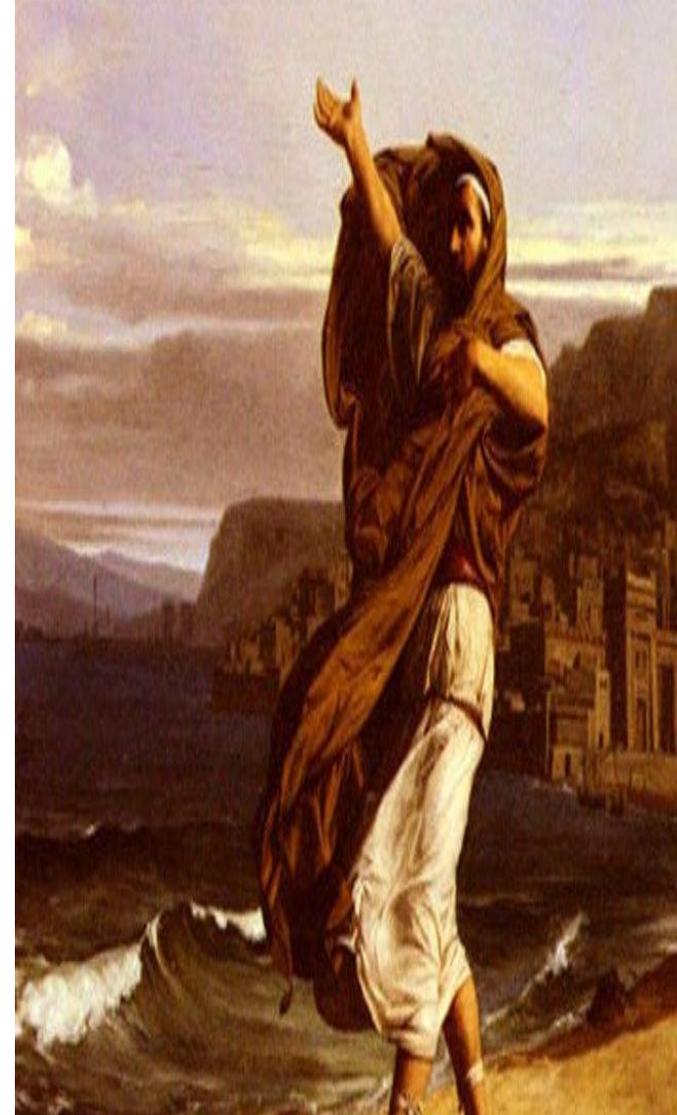
*Poetae nascuntur, oratores fiunt*

Poetą człowiek się rodzi, mówcą się staje.

(przysłowie łacińskie)

Przykład Demostenesa

Jaki jest mój autorytet?



# Zaczniemy od ćwiczeń oddechowych i emisyjnych

Nie wystarczy mówić do rzeczy, warto  
mówić do ludzi.

(Stanisław Jerzy Lec)

# Ucz się od najlepszych

*Łatwo jest umieć mówić, kiedy się ma coś do powiedzenia, lecz trudno mieć coś do powiedzenia, kiedy trzeba mówić.*

(Tadeusz Kotarbiński)

*Popraw swoją mowę, albo zrujnujesz własny los.*

(William Szekspir)

# Ważny jest człowiek

- Ośmielaj innych do wyrażania własnych opinii.
- Pracę w zespole opieraj na wzajemnym zaufaniu.
- Waż słowa.
- Szukaj potrzebnych sobie ludzi.
- Słuchaj ludzi.

# Sukces

- Tajemnica sukcesu tkwi w szczegółach.
- Mieszaj w zakisłym.
- Zostaw własne „ego” przed drzwiami.
- Zmiana to jedyna szansa rozwoju.
- Poszukaj konsensusu, ale nie czyń zeń zasady.
- Nie powielaj stereotypów.

# Strategie

- Upraszczej procedury i działanie.
- Sytuacja dyktuje najwłaściwszą strategię.
- Bez ryzyka nie ma sławy.
- Nie trać kontaktu ogniowego z przeciwnikiem.
- Traktuj podwładnych jak partnerów.
- Nie bój się wytknąć królowi, że jest nagi.

# Jak mówić? Jak przemawiać?

Pewien ksiądz, doktor teologii, przyszedł w zastępstwie katechety na lekcję religii do przedszkola. Pochylał się nad małymi główkami dzieci i mówił: - Pamiętajcie na całe życie: Bóg jest transcendentálny.

(ks. Jan Twardowski)

# Debata oksfordzka

- Jakie lektury mogą inspirować do wykorzystania zasad debaty oksfordzkiej?

# Ćwiczenie – wystąpienie

Proszę o zaplanowanie różnych zadań oratorskich dla uczniów, przygotowujących do budowania dłuższej wypowiedzi z tezą i argumentacją.

Tematy wystąpień krzyżujące się z obowiązkowymi lekturami.

Frazy do wykorzystania:

w naszej szkole..., to powinno ulec zmianie..., warto wprowadzić....

# Typy argumentów:

- Argumenty rzeczowe (merytoryczne)
- Argumenty logiczne
- Argumenty emocjonalne

# Jak zbudować skuteczne przemówienie?



# Zainteresuj słuchacza problemem - pozyskaj go:

- Pobudź uwagę i ciekawość słuchaczy.
- Klarownie zarysuj sytuację, sformułuj pytania, odwołaj się do wspólnych doświadczeń.
- Nie atakuj, nie manipuluj, nie bądź apodyktyczny.
- Zadbaj o spokojny miły ton wypowiedzi. Głos powinien budzić zaufanie – nie mówimy szybko i krzykliwie.

# Czas na tezę:

- Teraz przejdź do sedna sprawy.
- Teza ma być konkretna, zrozumiała – zastosuj zdanie pojedyncze.
- Wypowiedz tezę tonem stanowczym, wolniej i wyraźniej.
- Możesz dla wzmocnienia powtórzyć ją jeszcze raz lub powiedzieć to samo innymi słowami (parafraza).
- Po tezie zastosuj chwilę ciszy i wtedy popatrz spokojnie na słuchaczy.

# Argumentuj:

- Wybierz najtrafniejsze argumenty – więcej rzeczowych i logicznych.
- Bądź spokojny, ale pewny swoich racji - zdecydowany ton wypowiedzi.
- Mocny argument powinien być na początku, w środku nieco słabsze.
- Ostatni argument musi być najsilniejszy i niemożliwy do odparcia – badania potwierdzają, że słuchacze najlepiej zapamiętują ostatnią część argumentacji.
- Tutaj też warto zastosować chwilę ciszy.

# Rozwiązania:

- Teraz już bardzo spokojnie, powoli przedstaw koncepcje rozwiązania problemu.
- Znow odwołaj się do wspólnych celów, wartości i doświadczeń.
- Nie naciskaj, zachęć słuchaczy do przemyśleń, pozostaw możliwość wyboru.

# Wzmocnienie:

- Wróć do tezy. Możesz ją powtórzyć.
- Opowiedz, jak nowe rozwiązania pomogą w codziennym życiu. Opowiedz o korzyściach.
- Podziękuj za wysłuchanie, uwagę, życzliwość...

# Eksplikacja literacka

- Przedmiotem rozbioru jest albo niewielki utwór, albo fragment wyodrębniony tak, by pokrywał się z jakąś względnie samodzielną całością kompozycyjną (scenka, opis, etap w argumentacji), ale w miarę możliwości pełniący w całości rolę istotną. Ponadto powinien on być tak dobrany, by jego omówienie zmieściło się w jednej jednostce lekcyjnej.

# Jak zacząć wprawki eksplikacyjne?

Stwórzmy własne scenariusze działań na fragmentach

*Pana Tadeusza*

*Jak ugryźć Pana Tadeusza i nie zabić nim uczniów?*

*Ćwiczenie 1. Od ogółu do szczegółu.*

*Metoda tkania słów...*

*Napisz 13-zgłoskowcem tekst kolędy ....*

# *studium szczegółowe w eksplikacji*

- objaśnienia słownikowe,
  - rzeczowe,
  - poziomy organizacji tekstu,
  - budowy brzmieniowej i graficznej,
  - słownictwa, części mowy,
  - składni,
  - wersyfikacji,
  - układu kompozycyjnego,
  - budowy tematycznej,
  - sensów pragmatycznych opisywanych w kategoriach aktów mowy.
- Trening uważności = eksplikacja**  
**No to stwórzmy kartę pracy do...**

Komentarz jest wysoce selektywny i skupia się na objaśnianiu tych tylko właściwości tekstu, które bezpośrednio służą jego rozumieniu zaproponowanemu w części tezewej.

- Tekst jest ponownie odczytywany, lecz z "przystankami", które pozwalają skupić się na odcinkach złożonych z kilku słów, na zdaniu, wersie lub ich grupach.
- Odcinków takich nie wyodrębnia się mechanicznie, komentarz zatrzymuje się tam, gdzie trzeba tekst opatrzyć uwagami natury gramatycznej, kompozycyjnej, wyjaśnić motyw tematyczny, odcień ironii lub humoru.

# Technika swobodnego pisania

## Celestyna Freineta

Wyodrębnił trzy naturalne fazy rozwoju: szukanie po omacku, urządzenie się w świecie, zamiana zabawy na pracę.

Stworzył także techniki pedagogiczne, które miały pomóc w organizacji pracy nauczyciela i aktywizacji uczniów.

Wyróżnia się następujące techniki:

technika swobodnego tekstu,

fiszki autokorektywne,

korespondencja międzyszkolna,

gazetka szkolna,

swobodna ekspresja plastyczna, muzyczna i teatralna,

doświadczenia poszukujące.

- Etapy tworzenia swobodnego tekstu:

Stworzenie sytuacji wyzwalającej twórczą ekspresję;

Komponowanie swobodnego tekstu – pisanie przez naśladowanie

Czytanie i wybór najciekawszej pracy;

Korekta językowo-stylistyczna: polowanie na słowa, interpretacja wzbogacająca, praca ze słownikami np. synonimy do słów nieładnych, bogacimy słowa ładne...

Od swobodnego tematu do tematu inspirowanego lekturą.

Od tekstu do tekstu – tworzenie aforyzmów, formy użytkowe, prowadzenie dzienników dialogowych (jak na nudnej konferencji 😊)

Do jakich twórczych poszukiwań = swobodne pisanie  
skłonić może spowiedź Jacka Soplicy?

- Fragment wymaga znajomości innych elementów tekstu.
- Od tekstu do tekstu?????

# Proszę zaproponować wykorzystanie tekstu jako kontekstu do lektury obowiązkowej.

## ***Być dobrym***

Gdybyśmy chcieli wyrazić krótko istotną myśl Mistrza Eckharta o naturze człowieka, gdyby trzeba było odpowiedzieć na pytanie, co dla Mistrza Eckharta znaczy być człowiekiem – to trzeba by powiedzieć tak: być człowiekiem to znaczy być dobrym. Mówi się czasem, że człowiek to „zwierzę rozumne”. Inni mówią: *animal sociale*, „zwierzę społeczne”. [...] Tylko człowiek dobry jest człowiekiem naprawdę. Zastanówmy się nad tymi słowami.

[...] Dobrych ludzi możemy spotkać wszędzie: na ulicy, w szkole, w biurze, w mieszkaniach robotnika czy chłopa. Czasami poznajemy ich po ich uczynkach, a czasami czytamy ich dobroć jakby wprost – z twarzy, z oczu, z brzmienia głosu. Dobroć daje się widzieć. Mamy wśród naszych władz poznawczych jakiś zmysł dobroci. Mamy dar odróżniania duchów. Jest to zmysł, dar prawie nieomylny. To on jest źródłem naszego zaufania, z jakim kierujemy się do niektórych ludzi.

Podobnie jak mamy w sobie zmysł dobroci, mamy także zmysł złości, zła. Wiemy: ten człowiek jest zły. Człowiek zły nie budzi naszego zaufania. Gdy stajemy przed nim, albo usiłujemy go jakoś udobruchać, albo wchodzimy w jakąś kryjówkę. Uważamy na siebie, nie chcemy się zdradzić ani słowem, ani gestem, ani postawą. Gdy tylko nadarzy się okazja, uciekamy od złych ludzi. Uciekamy nawet wtedy, gdy jeszcze żadnej krzywdy nam nie zrobili.

Człowiek jest jedyną istotą w zasięgu naszej obserwacji, w której i poprzez którą możemy obserwować to, czym jest dobro. Rzeczy, które nas otaczają, są korzystne lub niekorzystne, krajobrazy bywają piękne, owoce drzew smaczne. Ale dobrzy mogą być tylko ludzie.

Józef Tischner, *Wędrówki w krainę filozofów*, Kraków 2008, s. 92–94

- Nasze materiały zamieszczamy na platformie doskonalenie w sieci

[gubanska@cdn.leszno.pl](mailto:gubanska@cdn.leszno.pl)

[zarembaska-marciniak@cdn.leszno.pl](mailto:zarembaska-marciniak@cdn.leszno.pl)